

Oláh Sándor

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ EMLÉKEZETE HOMORÓDALMÁSON

A jelenkortörténeti kutatásokban polgárjogot nyert az alulnézeti nézőpont: a mindennapi élet történetének, a gondolkodásmódok és viszonyulások változásainak, a személyes tapasztalattörténeteknek a megismerése. A 20. századi emberek tapasztalatainak megértésében a személyes dokumentumok használata nélkülözhetetlen. A rendkívüli eseményeket, traumatikus élményeket őrző személyes emlékezet évtizedek múlva is a megéléstörténetek tárháza. Ezek felszínre hozása emlékeztetéssel, életútinterjúkkal, szóbeli elbeszélésekkel és írott formában lehetséges. Alább egy helyi közösség mindennapjaiban 1944 őszén bekövetkezett rendkívüli eseményeket idéző személyes dokumentumokból válogattunk. Ezek közül az első szöveg szerzője Antónia Dénes (1906–1992), aki 22 éven át „cserép és téglakészítő” kisüzemet működtetett a homoródalmási Vargyas szurdokvölgy északi bejáratánál (végül 1959-ben államosították a kisüzemet). Antónia 1943–1958 között feljegyzéseket készített: nemcsak vállalkozása termelési adatait jegyezte fel, hanem szűkebb társadalmi környezete eseményeinek, a gazdasági, politikai változásoknak is krónikása volt. A frontátvonulás családját érintő eseményei kapcsán megemlíti a cserépegető telep közelében „díszló” német katonasírokat, amelyeket családja évtizedekig gondozott. A második szöveget Bodor Jánosné, szül. Rigó Lidi (1899–1981), egy verselő, íráskedvelő négygyermekes családanya írta, akinek 1944-ben két fia volt a háborúban. Az 1944. őszi helyi eseményekről, a frontátvonulás félelemben töltött napjairól szóló feljegyzései a történéseknek hiteles dokumentumai. A feljegyzéseket tartalmazó kéziratos füzetét a családja őrizte meg. Gothárd Jánosné, szül. Sándor Anikó (1897–1988) és Sándor Mári (1906–1985) itt közölt emlékezései részletek a nyolcvanas évek elején velük készített interjúinkból.

ANTÓNIA DÉNES

1944. április 2-án akarták az első menetszázadot indítani a frontra, akkora havazó volt, olyan hitván idő, hogy egész télen ilyen nem, a lovakot is most szedték össze jó részt az egész faluból. Ebben az évben volt kétszer marhabészolgáltatás Kápolnásfaluban. Körülbelül 500 darab elment, inkább több. Én is beadtam egy 350 kilóst, kaptam érte 515 pengőt... ilyen értéke soha nem volt a szénának, mert a jobbacskaszéna 50 pengő, egy véka búza 30-35 pengő, egy jó juh 130-150-ig. Az oroszok béjöttek Almásra szeptember 11-én, azelőtt egy héttel, szeptember 3-án Olaszteleknél felszorult volt 5 darab harcokcsi, amelyek a Lesen, Csihányoskút felé jöttek volt föl, itt voltak nálunk egy nap, amikor hozták volt a 2 halottat, amelyeknek a sirjok itten díszlik, azokat úgy, meghalva hozták ide a tankon. Itten nálunk az oroszok csak három hétre rá jártak, egyszer egy hármass patrólóháton, de még meg se álltak, csak kérdezték, hogy van-e német. De már akkor gyérültek volt... [a németek]; annyira ki voltak éhezve és fáradva 4-5 heti gyaloglás után, hogy az éretlen kukoricacsőről a lapit, ahogy lehúzta, úgy rágta bé, vagyis úgy megette... Na, annyi éhes emberrel mit tudjunk csinálni, naponta 50-60 ember ment át, hogy már kenyérral nem győztük, volt egy 30 literes üst, és azt naponta kétszer is tele főztük, úgy is volt, hogy 6-7 személy az üstöt megüresítették, de nagyon éhesek lehettek, sokszor elfogyott az üstből a gombolyég pityóka a leviben, szétfőtt darabjait csak úgy halászták ki. Éppen számon nem vettük, de 800-1000 ember ha át nem vonult ez idő alatt... Volt egy jó tavaszi süldő, azt meglőtték, két család méhet fölverték, a tartalék mézes lépeket elvitték. Még a Bodor Sándor pajtájánál megöltek vagy levágtak egy 7 mázsás bivalat, amelyik akkor bornyuzott volt meg, azok a gazemberek csak 6-on voltak... 1944-ben jött az átváltozás, a fogat nélkülség. (Nem volt ló és szekér). Jöttek a tetűk, a szegénység. A tetűköt azért említem meg, talán mindenkinek volt. A ruhát addig forráztuk, amíg tönkrement. Amit kerestünk, azt megettük.

BODOR JÁNOSNÉ, SZÜL. RIGÓ LIDI FELJEGYZÉSEI

Augusztus 24.

Műszaki katonák érkeznek, a házunk előtt a hidat aláaknázzák. A határőrökről biztató hírek jönnek, élnek mind, de levél nem jön.

Augusztus 30.

Forró meleg nap, délelőtt az erődöt Szentegyházásfalu fölött repülőőről bombázzák.

Szeptember 7.

Egy ellenséges gép száll a falu felett, egy német gép kergeti, bombát vet le a temetőn alul. Most már tudjuk, hogy nem csak szűkebb hazánk, a Székelyföld van veszélyben, de békés falunk is...

Szeptember 9.

Délután forrón süt a nap, 13 gép száll a falu fölé, ebből 3 német gép. Légi csata fejlődik ki, melynek 1 nehéz és 4 könnyebb sebesültje van. Többet nem merünk a házba aludni, mi ifj. Hajas Lajosnénál a pincében keresünk menedéket a két kislánnyal, a férjem meg odahaza maradt, mert az állatok mind otthon voltak, kivéve a juhokot, azokat Tódor Lajos Parastyába elrejtette az egész sereget, és megmentette...

Szeptember 10.

Hogy írjam le azt az érzést, hogy kapjak szavakat rá? Kihirdették, hogy menekülni kell... de hova? Mi a földhöz tartozunk, nincs hova menni, de nem is lehet, még aki katonai behívót kapott, még az sem tud menni. Ki vagyunk teljesen szolgáltatva az ellenségnek. Mindenki itthon van. Mennyi bánatos arc, mennyi síró asszony... 1944. szeptember 10-edike, amelyik nap kihirdettek, hogy menekülni kell, ez a szomorú őszi nap, de most visszaemlékszem, mikor azt mondta a férjem, hogy menj el és nézd meg, hogy valakik mennek-e, mit csináljunk? Én elmegyek, éppen a papilaknál vagyunk egynehányan, beszélgetünk és sírunk... Jövök gyorsan haza, senki nem megy, mindenki itthon van, mire belépek a kapun, látom, hogy az egészvágás szekér elő van készítve, és a férjemnek a kezében egy nagy deszka, egy fűrész van. Na, mi van, kérdi, semmi, mondom, nem megy el senki... De én fogom be az ökröket és megyünk, szól szomorúan, az egyik ládába ruhaneműt tégy sokat, hogy ne fázzanak a leánykák, mert az éjszakák már hűvösek, a másik ládába ruhaneműt, amennyit csak tudsz... én sírok, és azt mondom, nem megyünk sehova, nem megyünk sehova, ezt kétszer-háromszor is megismételtem. Mi idetartozunk a földhöz, ehhez az árva székely földhöz, itt élünk, halnunk kell! És mindennap hálát adok az

Istennek, hogy magát felmentették és itt van velünk, mi lenne velünk, ha most három katonáért kellene sírjak, búsuljak? És kérdezem, mi lenne az itt maradt állatokkal, mindenkinek elég a maga baja, míg ezeket mondtam, Szármány felett átrepül egy ellenséges gép és a Köves tetőre bombát dob le, no, mondom, éppen ott kellett volna legyünk, a robbanása megrázkódtatott minket. Én nem megyek az útra meghalni a drága gyermekekkel! Igazad van, szól, és a szekeret visszataszítottuk a színbe.

Szeptember 11.

A hegyeken nyugat felől katonák járnak, német katonák a reggeli órákban, a faluban csend van. A csordát kihajtották, ez egy kicsit megnyugtat. Holmi értékesebb dolgot mindenki félretesz. Mi a híd felrobbantásától félünk... Úgy 5 óra körül délután, keletről katonák jönnek be a faluba, az asszonyok rohannak haza, ki az úton volt, közbe azt mondják, aki látta közelről, oroszok, mi félve húzódunk be a pincébe 26-on... felhő ereszkedik a falu fölé. A katonák csak jönnek-jönnek... Egyszer csak megindul a gépfegyvertűz közvetlen mellettünk a kertbe. Valahol messzebb a Rika körül egy-egy ágyú dördül. Néha kinez egy-egy asszony a bátrabbak közül, vajon nincs-e tűz a faluba. Egyszer csak elkiáltja magát valamelyik: tűz, és valóban tűz van a falu keleti részén a Józsaáknál, egy kisebb épület ég, de nem terjed tovább szerencsére...

Szeptember 12.

...ezelőtt négy évvel ezen a napon jöttek a magyar honvédek, virágosan, nevetve, mi meg sírtunk örömünkbe. Ma a csillagos szovjet katonák, lovaik patkója szikrázik az utcán, mi meg sírunk bánatunkba... de már csak erősítsük meg magunkat, egy új világ-forma születésének vagyunk a tanúi. Fiatal szovjet katona megy el melletttem az utcán, inti, hogy ő nem bánt, fiatal, szinte gyermek még, én Gáborra [egyik katona fiára] gondolok és megtelik könnyel a szemem.

Szeptember 13.

A határőrök közül sokan hazajöttek. Itt van az ellenség, nem kegyetlenkednek, lovat, szekeret visznek el a lakosságtól és ételmet. A falu minden épülete ép.

Szeptember 14.

Lajosról [a kisebbik katona fia] nem tudunk semmit, szept. 9-én egy pár órára jött haza ifj. Szabó Mihály, és azt mondta, 7-én beszélt Lajossal, mennek, foglalják vissza Dél Erdélyt... Szegény, szegény fiam, hisz Észak-Erdély is elveszett. Elesett Észak-Erdély, vele a szülőföld, idegenek járják, újra idegenek parancsolnak.

Szeptember 15.

Az ellenség tovaszáguld, mi maradunk, semmi rend, semmi törvény.

Szeptember 20.

Nem akarok történelmet írni, de az igazságért meg kell írjam, minden nap jönnek a német katonák Jasitól gyalog, fáradtan, éhesen, rongyoson. Az erdei lakásokba nem lehet lakni tőlük, oda tömegesen jönnek, 40-50-en, itt a falu szélén 4-6 bujkál, a másik meg egész nyíltan megy, mennek nyugati irányba, hova bemennek, ételment és ruhaneműmentek vagy kérnek el. Valóságos hajtóvadászatot rendeznek rájuk a románok és oroszok. Szerte Erdélyország földjén mindenütt katonasírok domborulnak... Mindennap jönnek a román csendőrök tyúkért, tojásért, a kaput nem merjük bezárni, mégis mindennapra nem jut egy-egy tyúk, vagy csirke. Ha nehéz munka után pihenésre térünk, lövések dördülnek bele az éjszakába, nappal, ha a mezőn dolgozunk, lövések dördülnek el a máskor oly békés mezők fölött.

SÁNDOR MÁRI (1906–1985)

Akkor háború alatt jött vót bé a műrostos ing, a fatalpú cipő. Azt mondták az akkori embörök: „Amíg Mihály vót apám, gyócs ingöm s gyócs gagyám./ Most Horthy lett apám, sem ingöm, sem gagyám.” Nem lehetett kapni semmit... [1944 őszén] jöttek az oroszok, de nem csináltak nekünk semmit, nem bántottak münköt egyáltalán, úgyhogy én akkor örvendöttem. Mikor a legelső orosz katonát megláttam bėjőni a Sóskút utcán, olyan gyeplöje vót a lovon, valahol kapta vót, mind amikor ültették a törökbúzáat: a ruhaszáritó spárgát megjegyöztük hatvanöt centire, s odatettünk egy-egy rongydarabot, s oda ültettünk. Olyan vót mindenkinek, s hát bėjő a legelső orosz katona az utcán, s a gyeplöje olyan spárgából volt, meg van jegyözve – úgy kacagtam –, én a kamara ablakán odaláttam, s no, hát vájja a zsebeit, ugye, egy embör

vót, s én meg akartam látni. No, most – gondoltam –, valami gránátot, vagy valamit húz ki – magyarok mentek ott ki a Köves felé. No lám, milyen fegyvert veszen ki a zsebiből. Hát kiveszen egy magyarótöröt, s kezdi a magyarót törni s ropogtatni. No, ez nem veszélyös, mondom. Ez vót az első orosz katona, én a kamara ablakából láttam.

GOTHÁRD JÁNOSNÉ, SZÜL. SÁNDOR ANIKÓ (1897–1988)

Azután es, hogy mi vót Úristen! Hát egyszer oroszok lettünk, hát egyszer az orosz jó, s a románok es jönnek, ahajt négy esztendeig magyarok vótunk, s a románoknak visszaadtak esment. Na! Még ott vagyunk, a románok kezibe, eleget vártunk, Amerikát, innnet-onnat, de soha nem mentett meg még senki! Az én uramot elhajtották volt Földvárra, többel: Márton Mózeset, Barta Gyulát, azt se tudom hányat, lovastól, szekerstől. Vitték el a gabonát a faluból, s vitték a disznyókot s mindent... No, osztán az én uram odavót! Elég, hogy nem es bízunk hezza, mert akiköt így elhajtottak a románok, sokan odahaltak, oda-vesztek marhástól, mindenestől. Búsultam akkor erősen! Úristen, most-most mi lesz? Most ló, s szekér, s embör, s minden, ősz jött, mit, mit tudunk csinálni?? Egyszer egy este hát az ostorral jó haza! Hát, mondom, evvel jött? Nem baj, csak hogy jött! Azt mondta, hogy Hévizön feltörték a szeszgyárat menet, sokan-sokan vótak, mindent vittek a faluból, Gothárd Gyulától a nagy disznyót, s egyik gabonát... az én uram es gabonát vitt, s a másik es gabonát vitt, disznyót innnet a faluból legalább ötöt elvittek, még többet, s megölték Földváron, ittak, azt mondja, ittak s ettek, s úgy megrészögdtek, hogy még az ór es elaludt, s ők mind elszökdöstek éjjel az Olton keresztül. Nem tudom, hánszor jöttek keresztül, azt se tudták, hogy hol járnak. Az ostorral hazajött s mindent odahagyott! S csakhogy hazajött! Osztán az oroszokkal nem volt baj, hiszitök-e? Az oroszok bėjöttek, s a románok úgy meghúzták elöttök magokot, olyan kicsi legényök voltak, hogy egyet sem pisszen-tek. Az oroszok osztán egészen másabbak voltak a néphöz, mint a románok... Osztán csakes elmentek, s elég, hogy visszaadtak esment a románoknak münköt. S még ott vagyunk.

HOMORÓDALMÁSI ÁLDOZATOK

A második világháborúnak 42 almási áldozata volt, akik a harcterek valamelyikén vagy a különféle fogolytáborokban veszítették életüket.

A faluból 18 zsidó személyt deportáltak a magyar hatóságok: a Goldenfeld családot három gyermekkel, a Jakabovits családot hat gyermekkel, a Lőrinczi családot három gyermekkel. Közülük egy személy tért haza.

Szabó Gyula prózaíró, a falu szülötte, így emlékezett a háborúk almási pusztításaira: „Almásra többek között azt a sorsot is mérte a két világháború, hogy a két háború két emléktábláján összesen száztizenhat háborús áldozat neve fog fennmaradni. Fennmarad annyi értelmetlen életpusztulás, ami mind súlyos csapás és gyász volt külön-külön egy-egy háznál, de együttesen azt a „nemzetséges” veszteséget, a megmaradás erejének azt a súlyos csappanását is jelenti, hogy a két háború után száztizenhat férfival kevesebb lett, »ki ugart törjön, s vessen a földbe magot«”.¹



1 Szabó Gyula: *A névtelen katona*. Budapest, 1994, Püski Kiadó, 121. p.